

ŁUKASZ ZAMEŃKI
ORCID: 0000-0002-2135-6415

CHINY NA BECZCE PROCHU? PROTESTY W HONGKONGU W 2019 ROKU I ICH PRZYCZYNY

Hongkong to wyspa położona na Morzu Południowochińskim na południe od półwyspu Koulun. Ze względu jednak na jej burzliwą historię (i jej bliskiego sąsiedztwa) mianem Hongkongu¹ zaczęto określać administrowane przez Brytyjczyków niewielkie (1104 km²) terytorium na południowym wybrzeżu Chin, u ujścia Rzeki Perłowej, obejmujące samą wyspę, większą część półwyspu Koulun i ponad 200 okolicznych wysepek.

Historia współczesnego Hongkongu związana jest z XIX-wieczną ekspansją Europejczyków w Chinach². Region ten stał się bowiem atrakcyjnym miejscem z uwagi na możliwość wykorzystania portu morskiego (względnie korzystna lokalizacja oraz głęboka naturalna zatoka) i jako baza dynamicznie rozwijającego się handlu z Państwem Środka.

W okresie zachodniego imperializmu w Chinach, w latach 1842–1898, początkowo jedynie wyspa Hongkong, później dalsze części regionu zostały przejęte przez Brytyjczyków³. Proces dokonał się w drodze trzech traktatów narzuconych cesarzowi Chin jako efekt przegranych przez Państwo Środka konfliktów zbrojnych⁴:

- I wojna opiumowa – traktat nankiński z 1842 r. oddający Brytyjczykom wyspę Hongkong „w wieczne posiadanie”;
- II wojna opiumowa – konwencja pekińska z 1860 r. przekazująca (również na zawsze) niewielką część półwyspu Koulun położoną na wprost wyspy Hongkong oraz małą wyspę Stonecutter;
- wojna chińsko-japońska – druga konwencja pekińska z 1898 r. przekazująca w 99-letnią dzierżawę tzw. Nowe Terytoria⁵.

Władze brytyjskie traktowały region Hongkongu jako kolonię Zjednoczonego Królestwa. W pierwszym z traktatów przejmujących region (traktat nankiński)

¹ Najpopularniejsza teza uznaje, że słowo „Hongkong” wywodzi się od zbliżonego fonetycznie określenia z dialektu/języku kantońskiego lub hakka oznaczającego „pachnący port”. Precyzyjnie rzecz ujmując, przed 1842 r. nazwą tą określano jedynie niewielką zatoczkę na wyspie, Brytyjczycy przyjęli ją jednak na określenie całej wyspy.

² Europejczycy byli obecni w delcie Rzeki Perłowej już od XVI w.

³ Rozważali też przejście na bazę dla swojego handlu innych regionów Chin położonych bliżej Szanghaju.

⁴ Więcej o historii Hongkongu w: S. Tsang, *A Modern History of Hong Kong: 1841–1997*, Bloomsbury Academic, New York 2004.

⁵ Pozostała część półwyspu Koulun stanowiąca 92% całości terytorium brytyjskiego Hongkongu.

wskazano, że na wyspie Hongkong obowiązywać miały prawa, które monarchini „uzna za stosowne” (*Emperor of China cedes to Her Majesty the Queen of Great Britain, &c. the island of Hong-Kong, to be possessed in perpetuity by Her Britannick Majesty, her heirs and successors, and to be governed by such laws and regulations as Her Majesty the Queen of Great Britain, &c. shall see fit to direct*). Brytyjczycy administrowali zaś za pośrednictwem wybieranego w Londynie gubernatora.

Ponad stuletnia obecność Brytyjczyków w regionie znacznie wpłynęła na tożsamość współczesnych Hongkończyków. Separacja Hongkongu od Chin kontynentalnych nastąpiła w czasie głębokich i rewolucyjnych zmian zachodzących nie tylko globalnie, lecz także w samych Chinach – upadek cesarstwa chińskiego, powstanie republiki, zwycięstwo komunistów w walce z nacjonalistami i proklamowanie Chińskiej Republiki Ludowej, kolektywizacja rolnictwa i nacjonalizacja przemysłu, „wielki skok” czy rewolucja kulturalna.

Jednocześnie Hongkong w XX w. doświadczył spektakularnego rozkwitu ekonomicznego (w momencie przekazania go Chińskiej Republice Ludowej region według PKB *per capita* zajmował jedenaste miejsce wśród najbogatszych społeczeństw świata). Odmienne też niż w wielu koloniach brytyjska administracja, mimo że narzucona i nielegitymizowana demokratycznie, nie spotykała się ze znaczącą opozycją wśród mieszkańców (w szczególności od lat 60. XX w., gdy władze kolonialne postarały się o większe włączenie mieszkańców w zarządzanie regionem i uwzględnianie ich interesów). Należy także pamiętać o specyfice brytyjskiej władzy, która w ostatnich dekadach funkcjonowania kolonii nie ingerowała w prywatne życie Hongkończyków i ułatwiała im rozwój ekonomiczny, dzięki czemu nie wzbudzała buntów charakterystycznych dla kolonii. Poziom swobód obywatelskich w późnych latach 70. i 80. osiągnął drugi najwyższy wynik w Azji, a stopień legitymizacji społecznej władz sięgnął w 1977 r. 81,6%⁶.

Te i inne uwarunkowania (np. kulturowe) stanowią ramy aktualnych napięć między Hongkongiem (już jako Specjalnym Regionem Administracyjnym Chińskiej Republiki Ludowej) a Chinami kontynentalnymi. Hongkong pojawia się obecnie na pierwszych stronach gazet raczej w kontekście protestów mieszkańców związanych z procesem integracji z ChRL aniżeli sukcesów ekonomicznych.

2019 rok upłynął tam pod znakiem masowych i dość ostrych jak na kulturę polityczną Hongkończyków protestów. Także ze względu na skalę represji ze strony policji rok ten przejdzie do historii regionu jako przełomowy dla rozwoju sytuacji politycznej. Przed przedstawieniem analizy wydarzeń 2019 r. niezbędne jest wskazanie szerszego kontekstu i uwarunkowań protestów.

⁶ Ming Sing, „Hong Kong at the crossroads: Public pressure for democratic reform”, w: idem (red.), *Politics and Government in Hong Kong: Crisis Under Chinese Sovereignty*, Routledge, London 2009.

PRZEKAZANIE SUWERENNOŚCI NAD HONGKONGIEM CHIŃSKIEJ REPUBLICE LUDOWEJ

Zrozumienie obecnej sytuacji w Hongkongu wymaga odniesienia m.in. do procesu przeniesienia prawa do administrowania regionem z powrotem na Chińską Republikę Ludową (ChRL). Brytyjczycy w latach 70. XX w., w związku z różnego rodzaju obawami inwestorów i przedsiębiorców, już bardzo konkretnie stanęli przed wyzwaniem końca okresu 99-letniej dzierżawy Nowych Terytoriów. Rozważano różne scenariusze, co wynikało z faktu, że Nowe Terytoria stanowiły aż 92% regionu Hongkongu, a narosłe przez lata funkcjonalne powiązania poszczególnych części kolonii uniemożliwiały oddanie części terytorium i pozostawienie reszty pod władzą Zjednoczonego Królestwa.

Pierwszą próbą wysondowania opinii Chińczyków co do możliwości dalszego administrowania regionem przez Brytyjczyków podjętą na wysokim szczeblu była wizyta gubernatora Hongkongu Murraya MacLehose'a w Pekinie w marcu 1979 r. MacLehose miał zbadać, czy w ogóle warto rozpoczynać w tym czasie negocjacje z władzami ChRL⁷. Jego rozmowa z Deng Xiaopingiem poszła jednak źle i nieformalny lider ChRL wyraźnie zaznaczył, że o żadnym przedłużeniu dalszej administracji regionem przez Brytyjczyków nie może być mowy, ograniczając tym samym możliwości korzystniejszego dla Wielkiej Brytanii kompromisu⁸.

Oficjalne negocjacje brytyjsko-chińskie dotyczące przyszłości Hongkongu rozpoczęły się w 1982 r. W pierwszym etapie – trwającym od lipca 1982 do listopada 1983 r. – brak było większych postępów. Dopiero wraz ze złagodzeniem stanowiska brytyjskiego, w drugim okresie (grudzień 1983 – wrzesień 1984 r.), osiągnięto kompromis⁹. Ustalono, że cały region Hongkongu zostanie przekazany ChRL jako specjalny region administracyjny 1 lipca 1997 r., z zachowaniem dotychczasowych swobód, polityk i praw przez 50 lat¹⁰. Rozwiązanie to nazwano zasadą „jedno państwo, dwa systemy”. Hongkong miał bowiem zachować w ramach ChRL system kapitalistyczny, wymienialną walutę i władze wybierane spośród Hongkończyków. Przyznano mu prawo obecności w organizacjach międzynarodowych i wydawania własnych dokumentów podróży. Władze centralne ChRL uzyskały jedynie uprawnienia w zakresie kwestii obronności i spraw zagranicznych.

We Wspólnej Deklaracji chińsko-brytyjskiej z 1984 r. rozwiązanie to uzyskało formułę tzw. 12 zasad:

- (1) Specjalny Region Administracyjny Hongkongu (dalej: HKSAR) będzie mieć wysoki stopień autonomii, z wyjątkiem spraw polityki zagranicznej i obrony, które pozostaną w kompetencji rządu ChRL;

⁷ S. Tsang, op. cit., lok. 4938.

⁸ Ch. Loh, *Underground Front: The Chinese Communist Party in Hong Kong*, Hong Kong University Press, Hong Kong 2010, s. 133.

⁹ Yash Pal Ghai, *Hong Kong's New Constitutional Order: The Resumption of Chinese Sovereignty and the Basic Law*, Hong Kong University Press, Hong Kong 1997, [Kindle e-book], lok. 1000.

¹⁰ Chińska Republika Ludowa miała powołać nieistniejącą dotychczas w jej porządku prawnym formę jednostki administracyjnej – specjalny region administracyjny, którym od 1 lipca 1997 r. stałby się Hongkong.

- (2) HKSAR będzie mieć władzę wykonawczą, ustawodawczą i niezależną władzę sądowniczą, włącznie z prawem do końcowych orzeczeń. Prawa funkcjonujące w Hongkongu pozostaną bez zmian;
- (3) rząd HKSAR składać się będzie z mieszkańców Hongkongu. Szef egzekutywy będzie powoływany przez rząd centralny ChRL na podstawie wyników wyboru lub konsultacji dokonywanych w Hongkongu. Wyżsi urzędnicy będą nominowani przez szefa egzekutywy;
- (4) obecny system społeczny i gospodarczy Hongkongu pozostanie bez zmian, podobnie jak styl życia. W HKSAR zostaną ustawowo zapewnione prawa i wolności, w tym osobiste, wypowiedzi, prasy, zgromadzeń, stowarzyszeń, podróżowania, przemieszczania się, korespondencji, strajku, wyboru zawodu, badań naukowych i religii. Własność prywatna, własność przedsiębiorstw, uzasadnione prawo spadkowe i inwestycje zagraniczne będą chronione przez prawo;
- (5) HKSAR zachowa status wolnego portu i odrębnego obszaru celnego;
- (6) HKSAR zachowa status międzynarodowego centrum finansowego, a jego rynki walut, złota, papierów wartościowych i kontraktów terminowych będą kontynuowane. Utrzymany zostanie swobodny przepływ kapitału. Dolar hongkoński pozostanie w obiegu i będzie swobodnie wymierny;
- (7) HKSAR będzie miał niezależne finanse. Centralny rząd ChRL nie będzie nakładał podatków na HKSAR;
- (8) HKSAR może ustanowić wzajemnie korzystne stosunki gospodarcze ze Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i innymi państwami, których interesy gospodarcze w Hongkongu zostaną należycie uwzględnione;
- (9) używając nazwy „Hongkong, Chiny”, HKSAR może samodzielnie utrzymywać i rozwijać stosunki gospodarcze i kulturowe oraz zawierać stosowne umowy z państwami, regionami i właściwymi organizacjami międzynarodowymi;
- (10) rząd HKSAR może samodzielnie wydawać dokumenty podróży dotyczące wjazdu i wyjazdu z Hongkongu;
- (11) utrzymanie porządku publicznego w HKSAR będzie zadaniem rządu HKSAR;
- (12) wyżej wymienione podstawowe polityki Chińskiej Republiki Ludowej względem Hongkongu i ich wyliczenie w załączniku I do niniejszej Wspólnej Deklaracji zostaną umieszczone w ustawie zasadniczej Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkongu Chińskiej Republiki Ludowej przez Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych ChRL i pozostaną niezmienione przez 50 lat.

Jednym ze źródeł współczesnej niepewności Hongkończyków co do przyszłości regionu był już sam proces przekazywania enklawy Chińskiej Republice Ludowej. Rozmowy toczyły się dwustronnie, między Zjednoczonym Królestwem a ChRL. Mieszkańcy Hongkongu nie mieli swojej reprezentacji, a tym samym bezpośredniego dostępu do informacji i prawa głosu w trakcie negocjacji. Hongkong w dużej mierze tworzyli imigranci-uciekierzy z ChRL, wśród społeczności istniała więc duża świadomość opresyjności pekińskiego reżimu, a zatem i brak zaufania do Komunistycznej Partii Chin. Obawy Hongkończyków o przyszłe działanie zasady „jedno państwo, dwa systemy” wzmocniły się w 1989 r. wraz z krwawym rozprawieniem protestów studenckich na placu Tiananmen.

Po kilkunastoletnim okresie przejściowym¹¹, charakteryzującym się m.in. licznymi próbami ograniczonej demokratyzacji regionu dokonywanymi przez ostatnich gubernatorów Hongkongu¹² oraz procesem przygotowywania (przez zdominowaną przez Chińczyków z kontynentu komisję) ustawy zasadniczej regionu (swoistej minikonstytucji), Hongkong wrócił formalnie do Chińskiej Republiki Ludowej 1 lipca 1997 r.

Powstaje pytanie, czy Brytyjczycy mogli inaczej zdeterminować przyszłość Hongkongu. Stanowczość władz ChRL dążących do ostatecznego zamknięcia „wieku upokorzeń” była na tyle silna, że Zjednoczone Królestwo miało bardzo małe możliwości negocjacyjne. O przedłużeniu okresu administrowania regionem nie było mowy. Wyspa Hongkong mogłaby¹³ pozostać w ramach Zjednoczonego Królestwa, ale faktycznie taki scenariusz był niemożliwy do zrealizowania. Brytyjczycy mogli więc co najwyżej podejmować próby szukania rozwiązań chroniących jak najwięcej praw Hongkończyków (i własnych interesów) w ramach formalnego powrotu regionu do ChRL. Przyjęta zasada „jedno państwo, dwa systemy” wydawało się względnie zadowalającym obie strony (niekoniecznie samych Hongkończyków) kompromisem.

PIERWSZE LATA HONGKONGU W CHIŃSKIEJ REPUBLICIE LUDOWEJ

Bezpośrednio po „powrocie Hongkongu do macierzy” sytuacja polityczna, zarówno w samym regionie, jak i w relacjach z wielkim suwerenem, pozornie wydawała się względnie spokojna, choć cały system polityczny regionu wymagał dostosowania do nowych warunków. Pierwszym szefem egzekutywy Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkongu (HKSAR) został wybrany przez prochińsko zdominowany komitet elekcyjny potentat biznesowy Tung Chee-hwa. Większość uwagi opinii publicznej zaprzętały jednak zagadnienia ekonomiczne, co związane było z azjatyckim kryzysem finansowym, który wybuchł właśnie w momencie przekazania Hongkongu.

Powrót Hongkongu do ChRL wymagał stworzenia niemal od podstaw ustroju politycznego regionu. Ogólne zasady zostały nakreślone umową chińsko-brytyjską oraz, bardziej dokładnie, ustawą zasadniczą HKSAR. Mimo to kształtowanie systemu politycznego regionu oraz relacji między Hongkongiem a władzą centralną odbywało się w drodze rozstrzygania kolejnych pojawiających się wątpliwości. Jednym z najistotniejszych wyzwań jest obiecana w deklaracji sino-brytyjskiej

¹¹ Czas między podpisaniem Wspólnej Deklaracji chińsko-brytyjskiej (1984) a przejęciem Hongkongu przez ChRL (1997).

¹² W 1985 r. wprowadzono pośrednie wybory części składu hongkońskiej Rady Ustawodawczej. W trakcie wyborów w 1991 r. część mandatów w legislaturze regionu była już obsadzana w wyborach bezpośrednich. Zmieniono także konstrukcję tzw. korporacyjnych (funkcjonalnych) okręgów wyborczych i minimalny wiek czynnego prawa wyborczego.

¹³ Choć i to nie musi być tak oczywiste, skoro Chińczycy utrzymywali, że traktaty, w wyniku których doszło do przejścia przez Brytyjczyków Hongkongu, ze względu na ich nierównoprawność były nieważne.

i ustawie zasadniczej regionu demokratyzacja wyborów szefa egzekutywy oraz rady ustawodawczej. Elekcja organów władzy w drodze powszechnych i bezpośrednich wyborów stanowi podstawowy cel współczesnych środowisk opozycyjnych wobec władzy HKSAR. Ta bowiem wybierana jest obecnie w skomplikowanym procesie wyborczym, w którym dominują ugrupowania propekińskie. Szef egzekutywy, jak i większość parlamentarna, reprezentuje zatem interesy Komunistycznej Partii Chin.

Wątpliwości, jak dokładnie kształtować obustronne relacje, występowały też w Pekinie. Choć władze ChRL przyjęły w pierwszych latach funkcjonowania HKSAR, jak określił to Peter T.Y. Cheung, strategię „trzymania rąk przy sobie”¹⁴, to zwiększały swoją fizyczną obecność w regionie za pośrednictwem Biura Łącznikowego Centralnego Rządu Ludowego w Hongkongu. Planem KPCh było wzmacnianie dumy narodowej Hongkończyków i integracja funkcjonalna. Aby zwiększać swoje wpływy, mobilizowano elektorat propekiński, a główna partia propekińska – The Democratic Alliance for the Betterment and Progress of Hong Kong (wcześniej: The Democratic Alliance for the Betterment of Hong Kong) – uzyskiwała znaczne wsparcie KPCh¹⁵.

Skutecznym mechanizmem wpływu na system polityczny Hongkongu stało się w tym czasie także powiązanie wielkiego biznesu z interesami KPCh. Wsparcie potentatów związane jest z prowadzeniem przez znaczną część z nich interesów gospodarczych nie tylko w Hongkongu, lecz także w Chinach kontynentalnych.

Wydaje się, że pomysłem KPCh na Hongkong było uczynienie z niego jednego z miast chińskich, co najwyżej o nieco istotniejszej roli ekonomicznej. Stąd też propozycje wielkich projektów inwestycyjnych integrujących go z innymi regionami Chin (np. połączenie autostradowe Shenzhen–Hongkong czy most Hongkong–Zhuhai–Makau). Jak pokazują zachowania znacznej części wielkiego biznesu w Hongkongu, taka rola mogła zostać zaakceptowana przez lokalnych decydentów.

Istotną cezurę pierwszych lat funkcjonowania Hongkongu w ramach ChRL wyznacza marsz protestacyjny 500 tys. osób z 1 lipca 2003 r. Co 13. mieszkańiec Hongkongu wziął udział w protestach w związku z zapowiedzią wprowadzenia ustawy wdrażającej postanowienia art. 23 ustawy zasadniczej HKSAR¹⁶ oraz ogólną niechęcią do administracji szefa egzekutywy Tung Chee-hwa. Marsz ten, ze względu na liczbę uczestników, zdziwił i zaskoczył KPCh, stał się przy tym początkiem nowego etapu politycznej ingerencji władz centralnych w funkcjonowanie regionu.

¹⁴ P.T.Y. Cheung, „The changing relations between Hong Kong and the Mainland since 2003”, w: Wai-man Lam, Percy Luen-tim Lui, Wilson Wong (red.), *Contemporary Hong Kong Government and Politics*, wyd. 2, Hong Kong University Press, Hong Kong 2012, s. 325.

¹⁵ Ch. Loh, op. cit.

¹⁶ „Specjalny Region Administracyjny Hongkongu uchwała prawo zakazujące jakichkolwiek form zdrady państwowej, secesji regionu, buntów i przewrotów wymierzonych w Centralny Rząd Ludowy oraz kradzieży tajemnic państwowych, jak również prawo zakazujące zagranicznym organizacjom i organom politycznym prowadzenia działalności politycznej w specjalnym regionie administracyjnym oraz zakazujące organizacjom i organom politycznym regionu nawiązywania kontaktów z zagranicznymi organizacjami i organami politycznymi” (tłum. własne).

POLITYCZNA SINIZACJA A ROZWÓJ LOKALNEJ TOŻSAMOŚCI

Tłące się w skryciu napięcia między Hongkończykami a Chińską Republiką Ludową, będące efektem różnic systemów wartości społecznych i wizji rozwoju polityk publicznych, ujawniły się spektakularnie w postaci masowego marszu protestacyjnego 1 lipca 2003 r. Bezpośrednimi przyczynami wielotysięcznych wystąpień były zarówno obawy związane z zapowiedzią przyjęcia ustawodawstwa implementującego wspomniany przepis art. 23 ustawy zasadniczej, jak i inne napięcia, w tym nieumiejętność poradzenia sobie administracji szefa egzekutywy z epidemią SARS, która paraliżowała Hongkong od marca do czerwca 2003 r.

Kontekstowe przyczyny były jednak szersze, a wynikały z obaw i odmiennych wizji zarówno przeszłości, jak i przyszłości regionu. Bardzo symboliczne dla obecnie dostrzeganych napięć były między innymi protesty z 2006 r. w obronie historycznych zabudowań przystani promowej Star Ferry. Dla wielu mieszkańców wskazane do wyburzenia budynki, choć niebędące zabytkami objętymi ochroną, były symbolem Hongkongu, wiązały się z sentymentem do lat rozkwitu regionu. Pirsy promowe Star Ferry i Queen's stały się częścią pamięci zbiorowej. Plany ich wyburzenia sprowokowały debatę nad kolonialną historią Hongkongu i kierunkiem rozwoju regionu, dominacją interesów biznesowych nad publicznymi oraz potrzebą demokratycznej legitymizacji władz HKSAR.

Protesty z 2003 i 2006 r. uświadomiły wielu osobom skalę niechęci wobec wpływów KPCh w regionie, siłę mobilizacji Hongkończyków i przywiązanie do „lokalności”. Manifestacje z 2003 r. zmobilizowały społeczeństwo obywatelskie przeciwko polityce władz HKSAR, doprowadziły również do rozwinięcia zdolności organizacyjnych środowisk społecznych. Te z 2006 r. zaś, choć może na pierwszy rzut oka marginalne, ukazały bardzo silne osadzenie części społeczeństwa w tożsamości lokalnej i wyartykułowały potrzebę jej ochrony. W ten sposób została zaakcentowana potrzeba silniejszego akcentowania przez organizacje społeczne i polityczne kwestii aksjonormatywnych.

Wraz z nowymi podziałami i preferencjami pojawiła się i podaż – mniej więcej w tym czasie bardziej dynamicznie zaczęły się rozwijać tzw. ruchy lokalistyczne, propagujące hongkońską tożsamość i podkreślające odmienności Hongkongu od Chin kontynentalnych. Pierwszymi środowiskami o charakterze protolokalistycznym były partie określające się jako „radykałnie demokratyczne” (sugerujące tym samym zbytnią zachowawczość istniejącej od początku lat 90. XX w. Partii Demokratycznej) – powstałe w 2006 r. Civic Party i League of Social Democrats. Te ugrupowania, które zapoczątkowały ostrzejsze formy aktywności politycznej, z czasem zostały zepchnięte do mainstreamu politycznego. Dokonały jednak przesunięcia instrumentarium środowisk opozycyjnych w kierunku większego aktywizmu.

Niebagatelne znaczenie dla rozwoju postaw opozycyjnych względem procesów politycznej sinizacji Hongkongu miał ruch powstały przeciwko wprowadzaniu do programów nauczania w hongkońskich szkołach „edukacji etycznej i narodowej”. Drugi w historii HKSAR szef egzekutywy Donald Tsang zapowiedział w październiku 2010 r. wdrożenie nowych zajęć od roku szkolnego 2012/2013. Idea

wywołała jednak znaczny sprzeciw zarówno uczniów, nauczycieli, jak i rodziców. Obawiano się ideologizacji szkolnictwa hongkońskiego na wzór systemu edukacji ChRL. Obawy potwierdziło ujawnienie jednego z materiałów przygotowanych dla nauczycieli, w którym bezkrytycznie przedstawiono KPCh, a międzypartyjną walkę w systemie USA oskarżono o doprowadzanie „mieszkańców do cierpienia”.

Kampania przeciwko edukacji moralnej i patriotycznej przyczyniła się do utworzenia kilku istotnych organizacji społecznych (najważniejsza to Scholarism), z których rekrutowali się przyszli liderzy protestów z 2014 r. i obecnej opozycji demokratycznej, m.in. Joshua Wong i Agnes Chow. Z punktu widzenia kreacji elit opozycyjnych i rozwoju ruchu lokalistycznego kluczowym wydarzeniem ostatnich lat w Hongkongu była tzw. rewolucja parasolkowa z 2014 r. Stała się ona także kolejną ważną cezurą współczesnej historii Hongkongu.

Protesty w 2014 r. rozpoczęły się po ogłoszeniu przez Stały Komitet Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych ChRL decyzji znacznie ograniczającej możliwość pełnej demokratyzacji wyborów w Hongkongu. Trwająca od września do grudnia okupacja kilku istotnych miejsc w Hongkongu doprowadziła do paraliżu komunikacyjnego miasta. Skala protestów była zaskakująca. Na ulicach przebywało w tym samym czasie nawet do 100 tys. osób (głównie młodych), a w różnych okresach udział w protestach wzięło 1,2 mln mieszkańców regionu¹⁷.

Po „rewolucji parasolkowej” przyspieszeniu uległ proces rozwoju radykalnych ruchów politycznych. Nowo powstałe organizacje, takie jak Hong Kong Indigenous, Demosisto, Hong Kong National Party czy Youngspiration, zaczęły konsumować niezadowolenie ugruntowane na ulicach Hongkongu w 2014 r. Programy ugrupowań zawierały postulaty odwołujące się do haseł samostanowienia regionu, a nawet – w radykalnej wersji – jego niepodległości.

Wśród organizacji lokalistycznych o typowo politycznym charakterze¹⁸ wyróżnić można bardziej natywistyczne (a nawet szowinistyczne) środowiska koncentrujące się głównie na walce o polityczną i kulturalną separację Hongkongu od Chin kontynentalnych (tzw. Autonomists) oraz grupy podkreślające znaczenie problemów socjalnych w ekonomicznie zróżnicowanym regionie („Left Wingers”)¹⁹.

Podejrzewa się, że pierwsze z wymienionych środowisk są inicjatorami radykalniejszych działań sprzeciwu, akceptujących użycie siły. Pierwsze przykłady brutalnych form działania mogliśmy obserwować w trakcie tzw. Fishball Revolution w nocy z 8 na 9 lutego 2016 r., gdy doszło do fizycznych starć z policją osób ochraniających, jak same twierdziły, lokalnych sprzedawców tradycyjnych noworocznych dań chińskich.

¹⁷ Więcej o „rewolucji parasolkowej” i jej przyczynach zob. Ł. Zamecki, *Rewolucja parasolkowa w Hongkongu. Przyczyny, przebieg, następstwa*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018.

¹⁸ Wai-man Lam wskazuje, że można też wyróżnić środowiska lokalistyczne nakierowane na pomoc osobom starszym i potrzebującym oraz wspierające rozwój społeczności lokalnych (tzw. grupy wspólnot lokalnych), a także zrzeszenia zawodowe. Zob. Wai-man Lam, *A Fragmented Soul: Brands of Localism in Hong Kong*, niepublikowany referat wygłoszony w trakcie IPSA World Congress 2016.

¹⁹ Tse Hiu-Hin, *Contesting the “Local”: Identity Politics in Hong Kong*, Hong Kong 2014, https://www.academia.edu/9740099/Contesting_the_Local_Identity_Politics_in_Hong_Kong (dostęp: 07.04.2020).

Radykalne formy obrony lokalnej tożsamości oraz sprzeciwu wobec wpływów ChRL na Hongkong pojawiały się już w trakcie protestów przeciwko napływowi turystów, handlarzy i migrantów z Chin kontynentalnych. Tzw. protesty antydzmularskie z 2015 r., wymierzone w osoby wykupujące towary w Hongkongu i przewożące je do Chin kontynentalnych, przyciągnęły największą uwagę opinii publicznej. Inną formą walki na płaszczyźnie uważanej przez natywidów i lokalistów za kulturową jest kontestowanie stopniowego zastępowania języka kantońskiego²⁰ mandaryńskim w szkołach i życiu gospodarczym regionu.

Rozwój wyżej wymienionych doktryn (natywizmu i lokalizmu) wiązać można także z publikacją pracy „Horacego Chin” Wan-kana *On the Hong Kong City-State* z 2011 r., w której postulował on rozwój „miasta-państwa”. Hasła Chin Wan-kana uzyskały znaczny rezonans wśród młodszych mieszkańców. Niektórzy aktywiści zaczęli głosić wcześniej niewystępujące w debacie politycznej pomysły niepodległości. Gdy w 2016 r. pracownicy Chińskiego Uniwersytetu w Hongkongu przeprowadzili badania opinii mieszkańców, wyniki zaskoczyły wielu – aż około 40% młodych Hongkończyków (15–24 lata) poparło hasło niepodległości regionu²¹.

Hasła lokalistyczne i proniepodległościowe zaczęły trafiać na podatny grunt. Należy bowiem pamiętać, że oprócz obaw o rozszerzające się wpływy KPCh (co według opozycji ma uwidaczniać m.in. postępujący spadek Hongkongu w rankingach wolności prasy i indeksach swobód obywatelskich) frustrację młodych mieszkańców wywołują także mizerne perspektywy ekonomiczne. Hongkong mimo wysokiego przeciętnego poziomu PKB *per capita* jest jednym z najbardziej rozwarstwionych ekonomicznie regionów świata. Olbrzymim problemem są słabe perspektywy rozwoju zawodowego (bardzo konkurencyjny rynek) i mieszkaniowego (Hongkong ma najwyższe na świecie ceny mieszkań).

Zróżdeł części wyzwań gospodarczych, przed którymi stoi region, upatruje się w Chinach, pozostałe problemy wedle środowisk opozycyjnych można byłoby zaś rozwiązać dzięki demokratyzacji wyborów szefa egzekutywy i legislatywy (i w ten sposób zmienić też politykę gospodarczą regionu). Stan relacji Hongkong–Chiny kontynentalne doprowadził do „zamykania się” Hongkończyków w lokalnej tożsamości, gloryfikowania okresu sprzed 1997 r. i wzmacniania wrogości do Chińczyków z kontynentu.

Procesy te widoczne są w badaniach tożsamości mieszkańców Hongkongu. W momencie przejścia regionu pod zwierzchnictwo ChRL około 35% ankietowanych określało się wyłącznie za pomocą kategorii „Hongkończyka”, obecnie (grudzień 2019 r.) tożsamość hongkońską deklaruje ponad 55% mieszkańców (mimo osiedlenia się w Hongkongu przez ostatnie 20 lat ponad miliona osób z Chin kontynentalnych).

²⁰ Kantoński jest językiem codziennym ok. 89% mieszkańców regionu.

²¹ 39,2% osób w wieku 15–24 lata chciałoby widzieć Hongkong jako niepodległe państwo, za: K. Cheng, *Support for Independence Drops, Despite Concerns over Hong Kong's Post-Handover Decline – Survey*, <https://www.hongkongfp.com/2017/06/08/support-independence-drops-despite-concerns-hong-kongs-post-handover-decline-survey/> (dostęp: 07.04.2020).

PROTESTY W HONGKONGU W 2019 R.

Stan napięcia społecznego wyznaczają więc w Hongkongu czynniki polityczne („sinizowanie” regionu; brak postępu w procesie demokratyzacji wyborów), ekonomiczne (dewaluacja jego roli w międzynarodowym obrocie handlowym i finansowym) i społeczne (m.in. rosnące problemy społeczno-ekonomiczne młodych mieszkańców). W 2019 r. doszło do wybuchu kolejnych masowych akcji protestacyjnych. Wywołały je zapowiedzi przyjęcia przepisów umożliwiających ekstradycję mieszkańca Hongkongu do Chińskiej Republiki Ludowej²². 29 marca 2019 r. władze HKSAR przedstawiły projekt dokumentu. Obawy mieszkańców wzbudziła realna możliwość przekazywania władzom ChRL osób z terytorium Hongkongu, także w sprawach o charakterze politycznym.

Zaproponowane przepisy wywołały pokojowe protesty. W czerwcu zgromadzenia publiczne zaczęły skupiać coraz liczniejsze rzesze uczestników. 9 czerwca marsz przeciwników ustawy zgromadził ponad milion mieszkańców 7-milionowego Hongkongu, a 16 czerwca już prawie 2 mln osób!

Punktem zwrotnym protestów były wydarzenia z 12 czerwca, gdy policja zastosowała brutalne metody rozpręczenia pokojowo protestujących Hongkończyków. Amnesty International przedstawiła raport, w którym uznano zastosowane przez policję 12 czerwca środki za „niepotrzebne” i „nadmierne”, a przemoc i gaz pieprzowy użyty przeciwko pokojowo protestującym, a nawet dziennikarzom i ratownikom medycznym, za „pogwałcenie międzynarodowych standardów i praw człowieka”²³. Od tego czasu postulat protestujących dotyczący wycofania z toku prac legislacyjnych projektu ustawy ekstradycyjnej został poszerzony o kolejne cztery żądania (tzw. Five Demands): rezygnacji z określania wydarzeń z 12 czerwca mianem „zamieszek”; zwolnienia i oczyszczenia z zarzutów zatrzymanych protestujących; powołania niezależnej komisji do zbadania przypadków brutalności policji; ustąpienia ze stanowiska Carrie Lam oraz wprowadzenia w pełni demokratycznych i powszechnych wyborów legislatywy i szefa egzekutywy regionu.

Działania policji w następnych tygodniach nabrały jeszcze bardziej brutalnych form. Zaczęły się pojawiać oskarżenia o łamanie przez służby policyjne kolejnych norm – niebezpieczne używanie broni gładkolufowej (strzały w głowę) oraz niewłaściwe procedury stosowania innych rodzajów broni, nadmierne wykorzystywanie gazu (także w sytuacji braku zagrożenia dla funkcjonariuszy lub porządku publicznego oraz w pomieszczeniach zamkniętych), a wręcz nieuzasadnioną przemoc fizyczną. Zdarzyły się przypadki użycia broni ostrej oraz utrudniania pracy ratownikom medycznym. 46 osób z 221 ankietowanych przez Association Concerning Sexual Violence Against Women aresztowanych w trakcie nasilających się

²² Projekt ustawy nie ograniczał możliwości ekstradycji jedynie na terytorium ChRL, ale tworzył podstawy do przekazania w procesie wzajemnej pomocy prawnej osoby z terytorium Hongkongu do każdego innego miejsca (w tym do dotychczas wyłączonych z takiej możliwości regionów: Chin kontynentalnych, Makau i Tajwanu).

²³ Amnesty International, *How Not To Police A Protest. Unlawful Use Of Force By Hong Kong Police*, <https://www.amnesty.org/download/Documents/ASA1705762019ENGLISH.pdf> (dostęp: 07.04.2020).

protestów zgłosiło przypadki przemocy seksualnej²⁴. Inni zatrzymani także skarżyli się na stosowanie przemocy w trakcie aresztowania, nieludzkie traktowanie lub utrudnianie dostępu do prawnika. Policjantów oskarżano o niestosowanie się do regulacji nakazujących posiadanie identyfikatorów, utrudnianie pracy dziennikarzom, przebieganie się za protestującymi. Pojawiły się także podejrzenia o wywołanie zatrzymanych do Chin kontynentalnych oraz dziwne przypadki samobójstw wśród młodzieży.

Wraz z ostrzejszymi sposobami rozpędzania manifestacji działania protestujących nabrały radykalizmu. Badania wskazują, że pozanormatywne formy protestów występują, gdy wśród rozgniewanych ludzi rozwija się poczucie pogardy względem obiektu protestów oraz wrażenie braku możliwości zmiany sytuacji (odczucie niskiej skuteczności). Świadomość, że łagodne formy protestów są nieskuteczne, pojawiała się już w trakcie „rewolucji parasolkowej” z 2014 r. Według badań czwórki pracowników naukowych hongkońskich uczelni przeprowadzonych w trakcie protestów w 2019 r. już ponad połowa manifestantów dopuszcza brutalniejsze formy ekspresji żądań²⁵. Można to wiązać także z działaniami policji. Poparcie społeczne dla tej służby spadło w 2019 r. dramatycznie (jeszcze na początku czerwca niezadowolenie z działań policji sięgało 28%, pod koniec roku było to już ponad 65%²⁶).

Protesty z 2019 r. są nietypowe także z kilku innych powodów. Odmiennie od wydarzeń „rewolucji parasolkowej” z 2014 r. protestujący nie okupują trwale jednego miejsca, ułatwiając tym samym policji rozbięcie manifestacji. Mottem przyświecającym protestującym stały się słowa Bruce’a Lee (*sic!*) – „Bądź jak woda”. Manifestanci interpretują je jako taktykę szybkiego dostosowywania się do działań służb porządkowych, mobilności, unikania długotrwałych akcji. Doświadczenia wcześniejszych protestów oraz łatwość ich rozbijania przez służby porządkowe spowodowały, że obecnie trudne jest też wskazanie organizatorów działań. Brakuje centralizacji procesu decyzyjnego. Żadna pojedyncza organizacja społeczna nie jest promotorem demonstracji. Protesty z 2019 r. nie wykreowały także nowych liderów opozycji, trudno wskazać inicjatorów czy sieć organizacyjną. Komunikacja odbywa się przez szyfrowane komunikatory i fora internetowe.

Co bardzo ważne, protesty z 2019 r. przyniosły rozwój sfery symbolicznej wśród lokalistów i natywiwistów, wzmocniły tożsamość pokoleniową. Wykreowano wizualne symbole walki (m.in. zmieniona kolorystyka flagi Hongkongu; czarny jako kolor protestów), pojawiły się liczne piosenki mające pretendować do roli nieformalnego hymnu Hongkongu.

²⁴ R. Carvalho, „Thousands gather at #MeToo rally to demand Hong Kong police answer accusations of sexual violence against protesters”, <https://www.scmp.com/news/hong-kong/politics/article/3024789/thousands-gather-metoo-rally-demand-hong-kong-police-answer> (dostęp: 07.04.2020).

²⁵ *Onsite Survey Findings in Hong Kong's Anti-Extradition Bill Protests*, <https://sites.google.com/view/antielabsurvey-eng/> (dostęp: 07.04.2020).

²⁶ *Peoples Satisfaction with the Performance of the Hong Kong Police Force*, <https://www.pori.hk/-peoples-satisfaction-with-the-performance-of-the-hong-kong-police-force> (dostęp: 07.04.2020).

Skala reakcji policji również nadaje wydarzeniom z 2019 r. historyczną rangę – w ciągu pół roku protestów funkcjonariusze wystrzelili 10 tys. pojemników gazu łzawiącego²⁷. Jedynie między 9 czerwca a 3 grudnia aresztowano w Hongkongu 5948 osób (w tym bardzo wielu nieletnich)²⁸.

PERSPEKTYWY RELACJI HONGKONG–CHRL

W październiku 2019 r., w trakcie trwania protestów związanych ze sprzeciwem wobec ustawy ekstradycyjnej, Hong Kong Public Opinion Research Institute przeprowadził badania telefoniczne na grupie ponad 1000 mieszkańców Hongkongu, z których wynikało, że 11% ogółem, a 25% respondentów w wieku 18–25 lat opowiada się za niepodległością regionu²⁹. W sytuacji tak ostrego sporu politycznego, obaw o kierunki integracji Hongkongu z ChRL i istniejących różnic między Hongkongiem a ChRL rozwój haseł niepodległościowych może wydawać się logicznym następstwem. Jednocześnie z uwagi na fakt ograniczania działalności organizacji proniepodległościowych (delegalizacja Hong Kong National Party, niedopuszczanie do udziału w wyborach parlamentarnych kandydatów sugerujących debatę nad kwestiami niepodległości) odsetek popierających hasła niepodległościowe jest znaczny.

Niepodległość Hongkongu nie jest jednak realna. Dla ChRL nawet debata o niezależności Hongkongu oznacza „przekroczenie czerwonej linii” (wypowiedź przewodniczącego Xi Jinpinga z 1 lipca 2017 r.). Większość Hongkończyków również realistycznie patrzy na możliwości samodzielności regionu, dlatego hasła te nie uzyskują masowego poparcia. Kluczową kwestią dla większości mieszkańców, która jednocześnie wydaje się bardziej realna, jest demokratyzacja procesu wyborów szefa egzekutywy i hongkońskiej legislatury. Obietnica takiej demokratyzacji jest zresztą zapisana w ustawie zasadniczej Hongkongu. Ułatwiłoby to osiągnięcie kolejnego celu środowisk prodemokratycznych, czyli utrzymania wolności osobistych i praw politycznych w ramach związku z autorytarną Chińską Republiką Ludową. Już teraz bowiem Hongkończycy zastanawiają się, jaka przyszłość czeka region po 2047 r., czyli w momencie wygaśnięcia zawartego w porozumieniu brytyjsko-chińskim 50-letniego zobowiązania dotyczącego utrzymania swobód i wolności.

Wydaje się jednak, że Pekin obiera przeciwny kierunek działań i „dokręca śrubę” Hongkongowi, obawiając się wpływu hongkońskich wolności na społeczeństwo

²⁷ L. Chen, „Hong Kong protests: Put away the tear gas, police urged, as residents claim public health risk”, <https://www.scmp.com/news/hong-kong/politics/article/3040098/hong-kong-protests-put-away-tear-gas-police-urged-residents> (dostęp: 07.04.2020).

²⁸ Przypomnieć należy, że oficjalna liczba miejsc w hongkońskich więzieniach to ok. 11 220. Według danych z końca 2018 r. w zakładach karnych przebywało 8181 osób, za: <https://www.csd.gov.hk/english/statistics/npuc.html>; <https://www.prisonstudies.org/country/hong-kong-china> (dostęp: 07.04.2020).

²⁹ Hong Kong Public Opinion Program of Hong Kong Public Opinion Research Institute, https://static1.squarespace.com/static/5cfd1ba6a7117c000170d7aa/t/5db991cae7e33d565bee670a/1572442590417/sp_rpt_special_poll_2019oct29_v4_final.pdf (dostęp: 07.04.2020).

ChRL. Efektem nieustępliwości ChRL wobec hasła demokratyzacji regionu jest natomiast zwiększające się poparcie Hongkończyków dla radykalnych instrumentów oddziaływania. Może to wzbudzać obawy o przyszłość regionu.

CHINA ON A POWDER KEG? THE 2019 HONG KONG PROTESTS

2019 brought massive and fierce protests to Hong Kong. Contentious politics in this Special Administrative Region of China should be seen through the deep changes in Hong Kong's society and politics after the Handover. Mainlandization of the region is met with public resistance. This article underlines the economic, social and political reasons of this resistance and the growth of radical politics in Hong Kong, and it discusses the changes in tactics of the protesters.

Keywords: Hong Kong, China, protests, identity, localism

Słowa kluczowe: Hongkong, Chiny, protesty, tożsamość, lokalizm